

Bogdan Šteh

Mamin paket zavrit v „veleizdajalsko vsebino“

Slovenski vojak in politika med prvo svetovno vojno

Šteh Bogdan univ. dipl. zgodovinar; Novi dom 45; SI - 1420 Trbovlje

94(497.4)“1915/1917”
32(497.4)“1915/1917”

MAMIN PAKET ZAVIT V „VELEIZDAJALSKO VSEBINO“

Slovenski vojak in politika med prvo svetovno vojno

Dnevniška, spominska literatura in objavljena pisemska korespondenca slovenskih vojakov, udeležencev 1. svetovne vojne, se tematsko največ ukvarja z vojakovimi strahovi pred smrtjo, obupnimi razmerami na fronti in skrbjo za domače, ki so bili spričo pomanjkanja živil v zaledju le malenkost na boljšem kot sami vojaki. Razumljivo je, da ob grozi, ki so jo doživljali na bojišču, zanimanje za politiko ni njihova prioriteta. To še posebno velja za dnevniško literaturo in pisma, ki so veliko bolj vereodostojni kazalec stanja duha posameznikov, kot kasneje izdani spomini. Predvsem spomini tistih udeležencev 1. svetovne vojne, ki so se med njo postavili na protihabsburško stran, pogosto v pripoved vnašajo spoznanja, ki sodijo v čas izdaje spominov, ne pa v čas 1. svetovne vojne. V grobem lahko rečemo, da slovenski vojak spremlja politiko in ima o dogodkih svoje mnenje, ki ga navadno izrazi v obliki krajšega komentarja. Politične dogodke so večinoma spremljali prek časopisov, dokler so ti lahko prišli do vojakov na fronto, le v manjši meri prek pisem. Večina slovenskih vojakov je ostala zvestih habsburški monarhiji, čeprav imajo do nje kritičen odnos. Prihodnost Slovencev vidijo v okviru preurejene habsburške monarhije, po predvojnem programu tripartizma.

Ključne besede: 1. svetovna vojna, slovenski vojaki, razmere na fronti, dnevniki, spominska literatura.

Šteh Bogdan, BA History; Novi dom 45; SI - 1420 Trbovlje

94(497.4)“1915/1917”
32(497.4)“1915/1917”

MOTHER'S PACKAGE WRAPPED IN „TREASONABLE MATERIALS“

The Slovene soldier and politics during World War I

The published diaries, memoirs and written correspondence of Slovene soldiers who participated in WW I commonly deal with themes such as the soldiers' fear of death, the appalling conditions on the front, and anxiety over loved ones, whose situation in the hinterland was often only marginally better than that of the soldiers because of food shortages. It is understandable that, amid the horrors of the battlefield, politics did not represent a priority for them. This is particularly evident from the diaries and letters, which are a much more reliable indicator of the individuals' spirits than the later published memoirs. It is particularly the memories of those participants in WW I who opted for the anti-Hapsburg side that often feature views characteristic of the time when the memoirs were published and not of the years during the 1st World War. We can say, roughly speaking, that the Slovene soldier followed politics and had his opinion about the events. He usually expressed it in the form of a brief comment. He followed political events mostly through newspapers, as long as these could reach him at the front. Only a small part of the information was obtained through letters. Most Slovene soldiers remained loyal to the Hapsburg monarchy, even though they were critical of it. They thought Slovenes had a future within a restructured Hapsburg monarchy along the lines of the pre-war tripartite arrangement.

Key words: World War I, Slovene soldiers, conditions on the frontline, diaries, memoirs.

Uvod

Proučevanje spremljanja političnih dogodkov med slovenskimi vojaki, udeleženci 1. svetovne vojne, že na samem začetku trči ob problem ustreznih virov, ki nam pričajo o politični misli med slovenskimi vojaki. V ozir je potrebno vzeti posebne okoliščine, v katerih so se znašli vojaki po začetku oboroženih spopadov. Spoznanje, da bo vojna dolgotrajna, je od vojskujočih se držav zahtevalo, da mobilizirajo vse člene svoje družbe za vztrajanje do konca (torej do zmage). V takšnih okoliščinah, ko gre za zmago v spopadu, pa svobodno izražanje političnih misli škodi tako politikom kot vojaškim oblastem. V Avstro-Ogrski so se zaradi narodnostno zelo pisane monarhije te nevarnosti še posebej zavedali. V zaledju je vojni absolutizem napravil konec javnemu političnemu življenju,¹ začel se je lov na „nepatriotične elemente“ med Slovenci;² na Štajerskem je bilo med osu mljenci tudi veliko slovenskih duhovnikov.³

Našemu zanimanju za prisotnost politične misli med slovenskimi vojaki tudi ne bo koristila uvedba cenzure,⁴ ki je v Avstriji zaobsegla skoraj vse ravni komuniciranja, celo zbirateljsko dejavnost.⁵ Cenzura je bila ves čas vojne podrejena vojaškim interesom, kar je vodilo do predimenzioniranega vpliva vojaških ustanov, to pa je bilo možno le ob začasnih prekinitvi delovanja parlamenta, kot demokratičnega korektiva državnega aparata. Zaradi tega je, po mnenju avstrijskih pravnikov, avstrijski

cenzurni sistem presegal razumne meje oblastne samovolje.⁶ Nadzoru niso ubežali niti vojaki, ki so se znašli v vojnem ujetništvu. Ravno nasprotno, pri tej kategoriji pošte je bila cenzura še posebno stroga.⁷ Medtem ko se je korespondenca s tujino do konca leta 1916 pregledovala na 22 različnih lokacijah in se je cenzura korespondence znotraj države osredotočila na „problematična območja“ (pa še tu je pregledovala le vzorce pošte), je Skupni centralni poizvedovalni urad (*Gemeinsames Zentralnachweisbureau* ali GZNB) deloval na enem samem mestu: na Dunaju. Urad, pod vodstvom majorja Theodora Primavesija, je tam pregledoval vso pošto, ki je prihajala ali bila namenjena vojnim ujetnikom. S tem je urad izvajal dvojno funkcijo: poleg cenzure same pošte se je ukvarjal še z obveščevalno dejavnostjo.⁸

Za avstroogrške vojaške oblasti slovenski vojaki niso bili problematični. Celo pisma iz ujetništva so izkazovala lojalnost domovini, tako da je major Primavesi o Slovencih zapisal, da ne sodijo v povprečni okvir velikosrbske zarote, agitacija da je zajela le inteligenco, držo enot s slovenskimi vojaki pa je ocenil za neoporečno.⁹ Visoko mnenje o slovenskih vojaki je imel tudi načelnik vrhovnega armadnega poveljstva (AOK), general Franz Conrad von Hötzendorff. V poročilu AOK za leto 1914 o vojaki posameznih narodnosti se Slovenci omenjajo skupaj s Hrvati, Slovaki in Nemci kot vojaki, ki so izpolnili svoje vojaške obveznosti in se zelo izkazali.¹⁰ Tudi v poročilu za leto 1915 Conrad opisuje slovenske vojake kot dinastiji lojalne borce, ki da svojo lojalnost plačujejo z velikimi žrtvami. Kakšnega večjega panslavističnega gibanja med slovenskimi vojaki AOK ni zaznala.¹¹ Conrad in

¹ O političnem življenju med 1. svetovno vojno glej npr.: Janko Pleterški, *Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo*, Slovenska matica, Ljubljana 1971; isti, Dr. Ivan Šušteršič, ZRC SAZU, Ljubljana 1998; Walter Lukan, *Die Habsburgermonarchie und die Slowenen im Ersten Weltkrieg* (manuskript).

² Glej npr. Martin Moll, *Erster Weltkrieg und politische Justiz in Österreich-Ungarn. Empirische Befunde aus der slowenischen und deutschsprachigen Steiermark*, v: Zbornik Janka Pleterškega, ZRC SAZU, Ljubljana 2003, str. 253–283; *Politično preganjanje Slovencev v Avstriji 1914–1917. Poročili vojaške in vladne komisije*. Pripravil dr. Janko Pleterški, Arhivsko društvo Slovenije, Viri 1, Ljubljana 1980; *Politično preganjanje Slovencev v Avstriji 1914–1917. Priloge poročilom vladne komisije (izbor)*, pripravil dr. Janko Pleterški, Arhivsko društvo Slovenije, Viri 2, Ljubljana 1982.

³ Martin Moll, Filip Čuček, *Duhovniki za rešetkami. Priester hinter Gittern*, Arhivsko društvo Slovenije, Viri 22, Ljubljana 2006.

⁴ Glej npr. Petra Svolfšak, *Slovenci v primežu avstrijske cenzure*, v: *Velika vojna in Slovenci*, str. 109–127.

⁵ Svolfšak, *Slovenci*, str. 111.

⁶ *Prav tam*.

⁷ Posebej o cenzuri korespondence vojnih ujetnikov glej: Alon Rachamimov, *Arbiters of Allegiance. Austro-Hungarian Censors during World War I*, v: *Constructing Nationalities in East Central Europe. Austrian history, Culture and Society*, Vol. 6 (ed. Pieter M. Judson and Marsha L. Rozenblit), Berghahn Books, New York/Oxford 2005, str. 157–177.

⁸ Rachamimov, *Arbiters*, str. 163. Podroben opis postopka cenzure v uradu je opisan na straneh 164–166.

⁹ Svolfšak, *Slovenci*, str. 117.

¹⁰ Österreichisches Staatsarchiv (ÖStA) / Kriegsarchiv (KA), B / 762:1; Nachlaß Dr. Robert Nowak, *Manuskript Die Klammer des Reichs*, str. 367. Na (doslej neobjavljeno) delo me je opozoril prof. dr. Walter Lukan, ki mi je tudi priskrbel arhivske vire iz dunajskega vojnega arhiva. Za oboje se mu najlepše zahvaljujem.

¹¹ Nowak, *Die Klammer*, str. 376–377.

AOK nista imela visokega mnenja le o slovenskih vojaki, temveč sta tudi držo slovenskega naroda kot celote ocenila za vzorno. To lahko razberemo iz poročila AOK z dne 16. decembra 1915,¹² napisanega na podlagi poizvedb obveščevalne službe, ki jih je pripravil stotnik von Gross, temeljili pa so na poročilih zaupnika AOK, stotnika Viktorja Andrejke, ki je pred bližajočo se vojno z Italijo opravil več pogovorov s pomembnimi, v politiki dejavnimi osebami. Na poročilo so se odzvali na poveljstvu Jugozahodne fronte, ki je vodila vojaške operacije proti Italiji. V poveljstvu so prevladovali ljudje nemškonalne politične usmeritve, ki so želeli predstaviti slovensko inteligenco kot državi nevarno skupino znotraj slovenskega prebivalstva. Na poročilo AOK so se odzvali z več svojimi poročili o Slovencih, 15. januarja 1916 je svoje poročilo¹³ poslal tudi poveljnik Jugozahodne fronte, nadvojvoda Evgen. V njem poveljstvo Jugozahodne fronte izraža zadržke do stališč AOK o Slovencih, dvomi v objektivnost obveščevalca AOK (ker je bil slovenske narodnosti) in predlaga bolj zadržano ravnanje s Slovenci, pri čemer pa se ne sme prezreti pogumnih dejanj slovenskih vojakov. Skrb poveljstva Jugozahodne fronte se s tem še ni končala, saj so marca 1916 na vsa pomembnejša poveljstva, ki so imela opravka s slovenskimi vojniki, razposlali brošuro,¹⁴ ki je pojasnjevala razliko med avstrijsko usmerjenim narodom in politično sumljivo, vendar ne nujno odkrito veleizdajalsko inteligenco. Analiza gradiva v dunajskem vojnem arhivu, ki se ukvarja z držo južnoslovanskih vojakov med 1. svetovno vojno,¹⁵ daje bolj prav poročilu, ki so ga pripravili v AOK. V poročilih se Slovence velikokrat omenja kot vojake, ki so se izkazali med vojaško službo, delež poročil o sumljivih primerih in slabem opravljanju dolžnosti pa je v primerjavi s pohvalami zelo majhen.

¹² ÖStA / KA, AOK, Nabt. K. Nr. 17.728 / III / 1915: *Haltung der Slowenen im Kriege*.

¹³ ÖStA / KA, AOK, Nabt. K. Nr. 1328 / 1916: *Haltung der Slowenen*. Poročilo je bilo v prilogi priloženo poročilo ljubljanskega gimnazijskega profesorja dr. Josepha Bischofa in poročilo kranjskega deželne predsedstva.

¹⁴ ÖStA / KA, Evb. K. Nr. 5895 / 1916: *Die politischen Ziele der slowenischen Intelligenz*. Bolj podrobno o brošuri sami glej: Rok Stergar, „Politični cilji slovenske inteligence.“ *Nekaj drobcev o vohunih in vojaki, v: Zgodovina za vse V* (1998), št. 1, str. 21–29.

¹⁵ Reinhardt Eugen Bösch, *Die Haltung der südslawischen Soldaten des österreich-ungarischen Heeres im Ersten Weltkrieg*. Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades, Wien 1982.

Nezanemarljiv je vpliv propagande¹⁶ na vojakovo doživetje političnih dogodkov. Patriotična propaganda lastnih sil in poskusi nasprotni strani, da prek propagande skrha moralo nasprotnika, so ustvarjali poplavo različnih informacij in dezinformacij, ki so vojakom zameglile sliko politične realnosti.

Poleg vpliva propagande (lastne in sovražnikove) in cenzure je pri vprašanju politike v dnevniški in spominski literaturi¹⁷ potrebno upoštevati še eno, morda celo ključno dejstvo. Vojaku na fronti,¹⁸ kjer je praktično vsaka ura lahko bila tudi njegova zadnja v življenju, informiranost o političnem dogajanju ni prioriteta. Pri tem ne igra veliko vloge predvojno zanimanje posameznika za politiko, saj je v novem okolju v prvi vrsti orientiran na reševanje lastnega življenja. Kljub temu lahko z analizo dnevniških zapisov, spominov in objavljenih pisem pridemo do nekaterih zaključkov glede zanimanja za politiko med slovenskimi vojniki, kar bomo predstavili v nadaljevanju.

Slovenski vojak v prvi svetovni vojni in njegova spominska literatura

Na naslednjih straneh bom skušal s pomočjo analizirane spominske in dnevniške literature predstaviti politični profil slovenskega vojaka, udeleženca 1. svetovne vojne. Ne gre sicer že za dokončno študijo o vplivu politike na slovenske vojake, saj smo omejeni na vire, ki so bili doslej publicirani in na voljo za analizo. To bo le začetni vpogled v razmišljanje oseb v vojaški suknji v prvi svetovni vojni. Velika večina slovenskih vojakov se je borila v vrstah avstro-ogrske armade, upošteval pa sem tudi spomine posameznih Slovencev, ki so

¹⁶ Glej npr. Mark Cornwall, *The Undermining of Austro-Hungary: The Battle for hearts and minds*, St. Martin Press, New York 2000.

¹⁷ Pregled spominske literature, ki je izšla do slovenske osamosvojitve, je objavljen v: Petra Svoljšak, *Prva svetovna vojna in Slovenci*. Oris zgodovinopisja, publicistike in spominske literature o prvi svetovni vojni, v: *Zgodovinski časopis (ZČ)* 47 (1993), št. 2 str. 263–287 in št. 4 (1993), str. 547–567.

¹⁸ Za podrobno analizo doživljanja vojne s strani slovenskega vojaka (na podlagi dnevniških zapisov, spominske literature in pisem) glej: Sonja Mavsar, *Slovenski vojak v prvi svetovni vojni*. Analiza dnevnikov, spominske literature in pisem vojakov, izdanih po 1945, Diplomatska naloga na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani, Ljubljana 2004.

se borili v armadah antantnih sil, predvsem v srbski vojski.

Dela, našeta v dodatku, bodo služila za osnovni vzorec pri ugotavljanju zanimanja za politiko med slovenskimi vojaki. Pri vprašanih, ki se bolj poglobljajo v politično prepričanje posameznikov, pa bom pod drobnogled vzel le tisti del osnovnega vzorca, pri katerem se pojavlja politična tematika. V vseh izračunih in grafičnih prikazih je odstotni delež zaokrožen na cel procent.

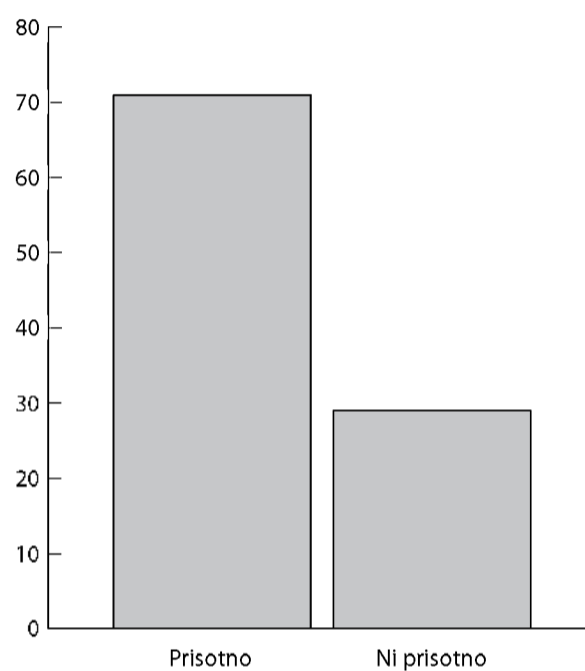
Ob uporabi spominske literature se nam zastavi vprašanje verodostojnosti zapsanega. Ravno zato sem že na začetku ločil izdane dnevnikove vojakov in objave pisemske korespondence od spominske literature. Dnevnik in pisma, ki so nastala v obravnavanem času, so bolj verodostojen vir o razmišljanju vojakov v tistem času kot kasneje pisani spomini. Pogosto se pri spominih pojavljajo sodbe o dogodkih, ki so bolj odsev časa, v katerem so bili napisani, kot pa dejanskega stanja med 1. svetovno vojno. Nepomemben tudi ni vpliv založniške politike, ki je krojila izdajanje dnevnikov in spominov. V času med obema vojnoma se je večinoma izdajalo spomine oseb, ki so bile dejavno udeležene pri jugoslovanskem zedinjenju. Bolj raznovrstna je postala memoarska literatura šele v 60. letih 20. stoletja (takrat izidejo prenovljeni spomini Ivana Matičiča), pomembne prispevke je ob koncu 80. in v začetku 90. let 20. stoletja objavljala revija *Borec*. V času po slovenski osamosvojitvi se je število objav dnevniških in spominskih zapisov iz časa 1. svetovne vojne še povečalo. Še vedno pa je tovrstnega materiala premalo, da bi lahko samo na podlagi spominske literature izdelali relevantno študijo. V raziskavo bi bilo nujno vključiti še dodatne vire, predvsem poročila vojaških enot, kjer so služili Slovenci, in zapisnike procesov pred vojaškimi sodišči. Vključitev teh virov v raziskavo bi pripomogla k še tehtnejšim zaključkom o politični miselnosti slovenskih vojakov med 1. svetovno vojno.

Zanimanje za politiko med slovenskimi vojaki

Čeprav politika ni prevladujoča tema v dnevnikih in spominih slovenskih vojakov, je količina zapisov na to temo tolikšna, da je ne kaže spregledati. Predvsem vpoklic rezervistov je v

vojsko pripeljal ljudi, ki so se v civilnem življenju zanimali za politično dogajanje okrog sebe ali pa so bili celo aktivno udeleženi pri političnem odločanju. Z izbruhom vojne njihovo zanimanje za politiko ni zamrlo, celo med boji so se trudili ostati na tekočem s političnimi dogodki.

Prisotnost politične tematike v spominskih zapisih slovenskih vojakov

Skupno število analiziranih zapisov (vsi zapisi) N = 28
 PRISOTNO: 20 (71 %)
 NI PRISOTNO: 8 (29 %)

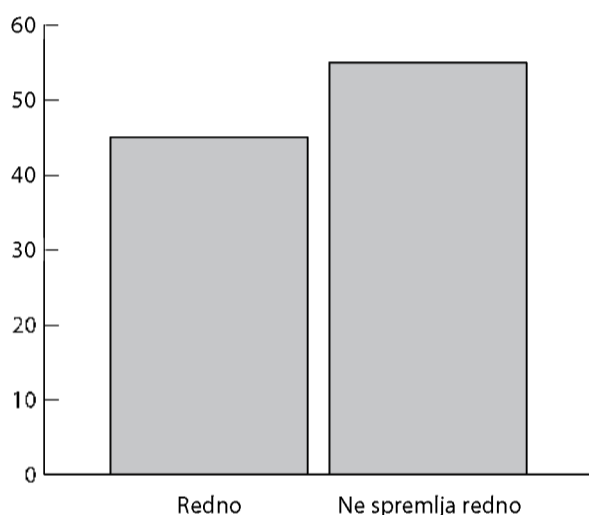
Iz grafa je razvidno, da skoraj $\frac{3}{4}$ piscev dnevniške ali spominske literature v svojih zapisih omenja tudi dogodke, ki so povezani s politiko. Vendar je med pisici precejšnja razlika v podajanju političnega dogajanja – nekateri posvečajo politiki cele odstavke, včasih je politika celo edini zapis v dnevniku za tisti dan, drugi spet pa s politiko opravijo na hitro, v stilu: *Avstrijska nota za Ameriko. Avstrija sprejela vse pogoje*, kot se Ciril Prestor spominja konca vojne.¹⁹ Politika je prišla skoraj do vsakega vojaka, ta pa jo je različno sprejemal, kot nekaj pomembnega ali kot nekaj obrobnega. Več zapisov s politično tematiko najdemo pri osebah, ki so se med vojno odločile delovati (odkrito ali prikrito) proti Avstro-Ogrski. Politika

¹⁹ Eva Holz, *Dnevnik Cirila Prestorja iz 1. svetovne vojne*, v: *Kronika 34 (1986), št. 1-2, str. 87 (29. 10. 1918)*.

je bolj prisotna v dnevnikih ali spominih oficirjev kot pa navadnih vojakov, obstajajo pa tudi izjeme. Ne smemo zanemariti tudi vpliva okolja, iz katerega je vojak izhajal, in njegovega predznanja.

Morda je celo bolj kot sama prisotnost politike v dnevniški in spominski literaturi pomembno, ali je posameznik redno spremljal politične dogodke. Posameznik, ki politiko spremlja redno, mora pač imeti zanjo poseben interes, ki najbrž izvira še iz njegovega civilnega življenja, ima pa o političnih dogodkih svoje mnenje, sploh če je bil pred vojno aktiven v politiki.

Redno ali neredno spremljanje političnih dogodkov med slovenskimi vojaki

Skupno število analiziranih zapisov (samo tisti, kjer se pojavlja politična tematika) N = 20
 REDNO: 9 (45 %)
 NE SPREMLJA REDNO: 11 (55 %)

Za kriterij rednega spremljanja političnih dogodkov smo vzeli enakomerno porazdeljeno pisanje o političnih dogodkih, brez večjih oscilacij skozi čas vojne, ter omenjanje večine pomembnejših medvojnih političnih dogodkov (vstop Italije v vojno, majniška deklaracija, revolucija v Rusiji). Protihabsburško usmerjeni vojaki so bolj redno spremljali politične dogodke kot pa prohabsburško usmerjeni. Oficirji so bili bolj na tekočem s političnimi dogodki kot navadni vojaki. Seveda pa to, da je le slaba polovica redno spremljala politiko, še ne pomeni, da je imela druga polovica zanjo manj interesa. Njihovo neredno ukvarjanje s politiko lahko z veliko verjetnostjo pripišemo

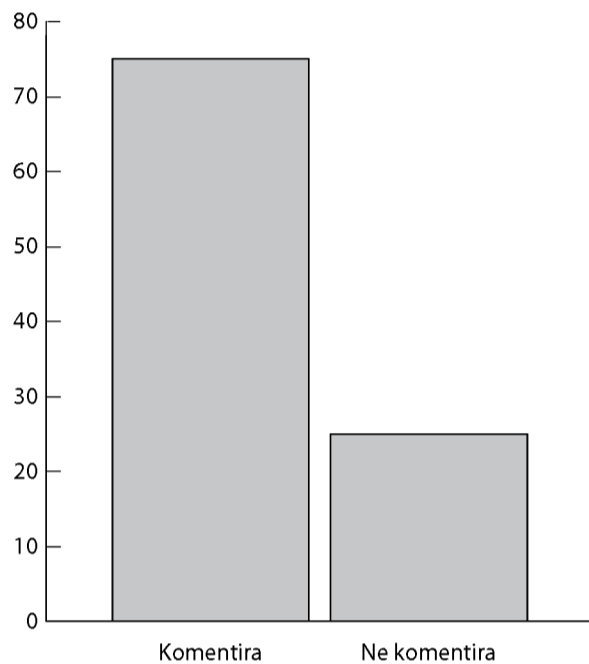
maršem, bivanju na frontni črti ali na izpostavljenih postojankah (predvsem na Tirolskem so bili vojaki na vrhovih tudi po 3 tedne brez stika z zaledjem). Svoje je dodala tudi vojaška komanda, ki je pazila, kakšne novice so prihajale do vojakov. Anton Grahek se spominja odrezanosti od zaledja v zadnjem letu vojne takole: *“Pisma ni nobeden dobil, časopisi so nam tudi bili ustavljeni. Tako smo bili popolnoma odrezani od zaledja. Zato tudi nismo nič znali, kaj se godi za našim hrbtom.”*²⁰ Ob takšnem dogajanju tudi interes posameznika ni bil ključen za (ne)zanimanje za politiko. Včasih niti dobra obvešččenost ni pomagala pri treznem razmisleku o dogajanju, predvsem v domovini ob koncu 1. svetovne vojne. Eden od redkih slovenskih vojnih ujetnikov v Angliji, Karel Jagodič, kljub dobri informiranosti ne more dojeti novega položaja v domovini ob koncu vojne in piše: *“Novice dobivam iz časopisa, vendar so bodisi grozljive, ker opisujejo neverjetne stvari, ali pa splošna poročila, tako da si moreš posameznosti šele sam misliti; seveda dobim tako, se mi zdi, na splošno napačno podobo, ker si razmer doma gotovo ne zamišljam takih, kakršne so v resnici; sprememba je pač prevelika in nenavadna, da bi jo mogel človek tu dojeti.”*²¹ Le redki so pričakovali tako vratolomen konec vojne, zato je bilo ujetnikom, sploh če so v ujetništvu bivali dalj časa, skoraj nedojemljivo, do kakšnih sprememb je prišlo.

Vojak je lahko politiko spremljal pasivno in le zbiral informacije, lahko pa si je o političnih dogodkih ustvaril tudi lastno mnenje. V tem primeru v dnevnikih ali spominih poleg opisa dogodka stoji tudi posameznikov komentar.

²⁰ Anton Grahek, *Spomini na prvo svetovno vojno in ujetništvo*, Založba Mladika, Ljubljana 2001, str. 163.

²¹ Karel Jagodič, *Med življenjem in smrtjo*. Iz dnevnika in pisem iz 1. svetovne vojne, v: *Borec XL* (1988), str. 719. Pismo mami iz ujetništva, 28. 12. 1918.

Komentiranje političnih dogodkov s strani vojakov

Skupno število analiziranih zapisov (samo tisti, kjer se pojavlja politična tematika) N = 20
 KOMENTIRA: 15 (75 %)
 NE KOMENTIRA: 5 (25 %)

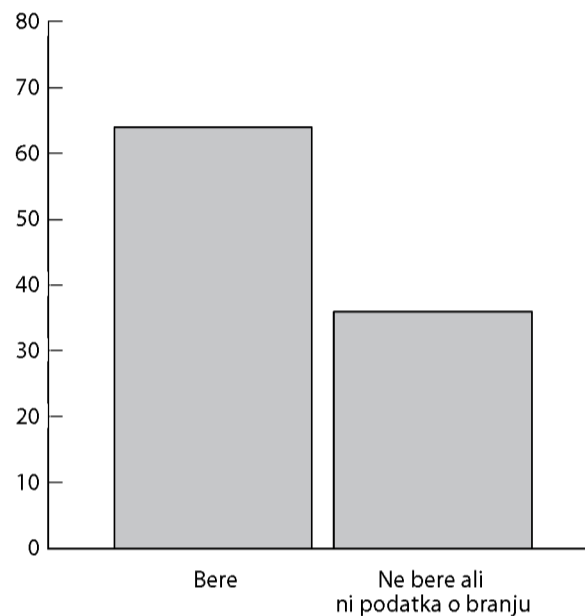
Le redki med vojaki, ki so se zanimali za politiko, ostajajo pasivni spremljevalci političnih dogodkov. Pri dnevnikih navadno stoji poleg izpisa dogodka še krajši pripis lastnega mnenja o zadevi, zlasti če je dogodek povezan z narodnostnim vprašanjem. V spominski literaturi so komentarji navadno obširnejši, vendar je potrebno pri interpretaciji teh komentarjev postopati previdno. Protihabsburško usmerjeni pisci v spominih, izdanih po končani vojni, ali celo po 2. svetovni vojni, pretiravajo s svojimi "vizionarskimi" komentarji, ki po vsebini ne sodijo v čas prve svetovne vojne ali neposredno po njej. Posebej velja to za spomine, objavljene v času med obema vojnama, katerih pisci izhajajo iz vrst dobrovoljcev.

Časopisje med vojaki in njihova strankarska pripadnost

Vojak na fronti ali tik za njo je seveda težje prihajal do novic o politiki kot vojak v zaledju ali civilist. Eden od virov informacij so bila pisma vojakom na fronto, vendar so ta šla preko cenzure, zato na tak način navadno vojak ni mogel priti do

kakšnih tehtnejših informacij o dogajanju v politiki. Drugi, precej pomembnejši vir informacij, pa so bili časopisi.

Branje časopisov med vojaki

Skupno število analiziranih zapisov (vsi zapisi) N = 28
 BERE: 18 (64 %)
 NE BERE ALI NI PODATKA O BRANJU: 10 (36 %)

Kar 2/3 vojakov, zajetih v našo analizo, je bralo časopise, pa tudi za preostanek ni možno izključiti, da časopisov niso dobivali v roke, vendar smo omejeni na zapisane izjave o branju časopisov. Za nekatere je možno trditi, da so podatke, ki jih najdemo pri njih, vzeli iz časopisov. Veliko vojakov ne navaja natančno, iz katerega časopisa so črpali informacije. Od slovenskega tiska sta prisotna oba največja dnevnika na Slovenskem, *Slovenec* in *Slovenski narod*, in to ne glede na politično pripadnost vojaka. Poleg dnevnikov se med čtivom pojavljajo še *Edinost*, *Slovan*, *Ljubljanski zvon*, *Sokolski vestnik*. Od tujih časopisov najdemo v Zupančičevih spominih večkrat omenjen graški časopis *Tagespost*, v ujetništvu v Rusiji pa so prebirali lokalni tisk. Ivan Lah je prebiral *Arbeiter Zeitung*, Ivan Matičič pa je kupil v Galiciji izvod časnika *Slowo Polskie*. Zanimivo je, da se med obravnavanimi pisci spominov najde kar nekaj publicistov. Slovenski dobrovoljec Vitomir Jelenc je že kot študent pisal za revijo *Dan*, ki je zastopala jugoslovansko politično in kulturno ideologijo. Med vojno je v Solunu delal v uredništvu *Srbskih*

novin. Ivan Lah je objavljaj svoje prispevke v *Slovanu*. Vinko V. Gaberc je ob izbruhu vojne delal v uredništvu *Polaer Tagblatt* (poluradnem glasilu cesarsko-kraljeve mornarice), prej pa pisal za *Slovenca* in *Edinost*. Želel si je postati vojni poročevalec, kar mu ni uspelo ne pri *Slovanu* ne pri *Slovenskem narodu*, ker sta oba imela ljudi, ki so jima bili (najbrž politično) bližje.²² Obstajali pa so tudi posamezniki, ki se jim ni zdelo smiselno brati časopisov. Poročnik Egon Jezeršek je zapisal: "Časnikov ne čitam nobenih – se mi zdi vse to preneumno – le toliko vem, da je še vojna in da te ne bo tako kmalu konca."²³ Nasprotno je njegov brat, Janko Jezeršek, celo s fronte domov pošiljal zahteve po časopisih: "Pisal sem ti kaj je s knjigami, dalje ali ste še naročeni na *Tedenske Slike*, *Ljubljanski zvon*, *Slovan* – pa ne dobim nobenega odgovora. Žal bi mi bilo, v resnici žal, ko bi letnike prekinili, ker s tem zgubijo vso vrednost. V slučaju, da jih niste dalje naročili, naročite prec iz moje kase."²⁴ Pozive za nakup časopisov je kasneje še večkrat ponovil. Nad pisanjem časopisov so se znali vojaki tudi pritoževati. Karel Jagodič je zapisal sledečo misel: "Kaj vedo ti zadaj iz časopisov, kaj vedo povedati o človeški usodi! Kaj piše danes v njih? Nič novega! Topovska dejavnost! Kakšna ironija!"²⁵ Vinko V. Gaberc si je dovolil tudi malce spreminjati naslove časopisov, saj je časopis *Ostdeutsche Rundschau*, zavoljo "nabuhle in zaokrožujoče vsenemške politike", preimenoval v *Runddeutsche Ostsau*.²⁶ Pohvalil pa je dunajski tednik *Muskete*, ki je objavil karikaturu zanemarnjenega vojaka z levjo grivo, lepo oblečenega oficirja z oslovsko glavo in generala z odlikovanji brez glave. Gaberc karikaturu in ravnanje lista komentira: "S tem je bilo rečeno, da so bili v bitkah vojaki levi, oficirji osli, generali pa brez glave. Res je, da so list zaplenili, a vsekakor je za svobodo tiska v stari Avstriji značilno, da si je v vojnem času upal prinašati take nezdrave reči. Zanimivo je, da so vojaki in tudi oficirji tolmačili kratico AOK, ki je pomenila *Armeeoberkommando* (vrhovno poveljstvo vojske)

čisto po svoje, češ da znači "Alles ohne Kopf" (vse brez glave)."²⁷

V zadnjem letu vojne se je poostril nadzor nad razširjenostjo slovenskega časopisja med vojaki. Dne 11. junija 1918 je poveljstvo 87. pehotnega polka poročalo, da so med pošto, ki jo svojci pošiljajo vojakom na fronto, tudi časopisi, v katerih naj bi bila objavljena pisma, ki so ob neredih v Judenburgu izražala boljševidne ideje, zaradi česar da je potrebno poostriti kontrolo nad pošto.²⁸ Nadzor so res poostriili. Anton Grahek se spominja dogajanj s časopisi proti koncu vojne: "Jaz sem dobival v roke časopis, kateri je bil tudi ustavljen. Večkrat je prišel, a so vse izvode zaplenili. Nisem si mogel raztolmačiti, kaj je temu vzrok. Pisal sem na uredništvo, ki mi je sporočilo, da je na vojno pošto prepovedano pošiljati časopise. Sedaj mi je bilo šele jasno, da je časopis gotovo poročal resnico, zato je bil prepovedan."²⁹ Vnašanje prepovedanih časopisov je postalo hudo kaznivo dejanje, tudi če je šlo za tako banalen primer, kot se je pripetil Franju Lubeju. Podpolkovnik ga je namreč obtožil "silno predkane" nakane za vnos prepovedanega čtiva: "In paket je zaviti v časopis, v katerem je polno klevet in podtikanj o trdnosti armade in države. Spretno ste skušali vtihotapiti časopis na fronto. Ali veste, da je to najstrožje prepovedano in da se oficir, ki to zagreši, kaznuje po zakonu o veleizdaji!"³⁰ Prepoved pa discipline ni okrepila, temveč po pričevanju Janka Jezerška še okrepila uporni duh v že tako napetem vzdušju v armadi ob koncu vojne. "Naše fante so torej zopet premestili na nemška tla, pač žalostno dovolj, tudi tu je že vse tako napeto, da mora v kratkem kaj zaropotati, posebno, ker ne dobivamo vojskovati za one, ki to prepovedujejo."³¹ Avstrijska vojaška oblast se je zavedala moči časopisov, zato je skušala preprečiti vojakom, da bi brali čtivo, ki bi lahko kvarljivo vplivalo na disciplino v vojski.

Ostala literatura se je le redko pojavljala med vojaki. Ivan Matičič omenja, da je med pohodom v Italijo leta 1917 iz neke italijanske hiše vzel izvod Dantejeve *Božanske komedije*. Janko Jezer-

²² Vinko V. Gaberc – Gaberski, *Brez slave. Spomini na svetovno vojno. Samozaložba, Ljubljana 1935*, str. 234.

²³ Miomir Križaj, *Pisma poročnika Jezerška iz soškega bojišča*, v: *Vojnogodovinski zbornik*, 2000, št. 4, str. 6. Pismo iz Judenburga, 27. 11. 1914.

²⁴ Isti, *Še o poročniku Egonu Jezeršku in pisma njegovega brata Janka Jezerška*, v: *Vojnogodovinski zbornik*, 2000, št. 5, str. 26. Pismo 7. 8. 1917.

²⁵ Jagodič, *Med življenjem in smrtjo*, str. 701.

²⁶ Gaberc, *Brez slave*, str. 83.

²⁷ Prav tam, str. 147–148.

²⁸ Bösch, *Die Haltung*, str. 146–147.

²⁹ Grahek, *Spomini*, str. 159.

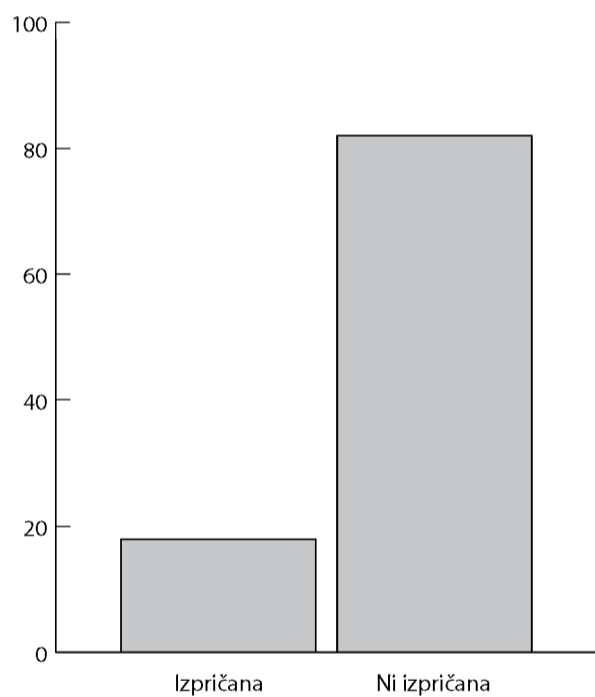
³⁰ Franjo Lubej, *Za sokolskim praporom, Založba Borec, Ljubljana 1985*, str. 100.

³¹ Križaj, *Še o Jezeršku*, str. 38. Pismo 14. 7. 1918.

šek je prek domačih naročil romane, ki jih je izdajala *Slovenska matica*. Poročnik Leo Mežan, ki sicer v svojih pismih sploh ne spregovori o politiki, v enem od pisem poroča, da bere *Ano Karenino*. Skorajšnji spor v zvezi s knjigami omenja nadporočnik Franc Zupančič v svojem zapisu v dnevniku z dne 25. junija 1917: „Zvečer bi se zopet kmalu spopadla s stotnikom, ker ne pusti razdeliti med moštvo slovenskih knjig, ki jih je darovala gospa dr. Tavčarjeva.“³² O kakšnem sumljivem tisku in literaturi ni sledu, tudi pri vojnih ujetnikih v Rusiji, ki se jih je povojna oblast v kraljevini SHS tako bala, da je za njih v Mariboru osnovala sprejemno taborišče. Tam so nastavili policijskega uradnika, ki je skrbel za „odkrivanje boljševističnih idej in literature med ujetniki“.³³

Strankarska pripadnost je izpričana le pri nekaterih posameznikih.

Politična pripadnost vojakov strankam

Skupno število analiziranih zapisov (vsi zapisi) N = 28

IZPRIČANA: 5 (18 %)

NI IZPRIČANA: 23 (82 %)

³² Franc Zupančič, *Dnevnik 1914–1918, Slovenska matica, Ljubljana 1998, str. 189*. V Zupančičevi zapuščini je ohranjen tudi seznam vseh 35 knjig in evidenca izposoje knjig moštvi.

³³ Pavle Čelik, *Slovenski stražniki 1918–1941. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana 2002, str. 25*.

Med redkimi vojaki, ki so razkrili svojo strankarsko pripadnost, je le en član *Slovenske ljudske stranke* (SLS), Franc Rueh, ki se je med študijem v Gradcu pridružil katoliškemu akademskemu društvu *Zarja*, med vojno pa je bil na strani mlade struje znotraj SLS, ki je delovala proti predsedniku SLS in kranjskemu deželnemu glavarju dr. Šušteršiču. Ostale štiri osebe z izpričano strankarsko pripadnostjo so člani *Narodno napredne stranke*, slovenskih liberalcev. To so Ivan Lah, Janko Jezeršek, Franjo Lubej in Ljudevit Pivko. Pri ugotavljanju strankarske pripadnosti smo izhajali iz izjav piscev, ali pač jasnih namigov, h kateri opciji se nagibajo (npr. članstvo v *Sokolu* je močan namig za vsaj simpatije do liberalne opcije, pomembno je tudi branje časopisov, čeprav ni bila nobena redkost, da so vojaki prebirali tako *Slovenca* kot *Slovenski narod*). V primeru Janka Jezerška je k identifikaciji pripomoglo naključje. Na zadnjo stran enega od njegovih ohranjenih pisem so domači kasneje, verjetno v času pomanjkanja papirja po končani vojni, izpisali seznam simpatizerjev *Jugoslovanske demokratske stranke* (tako so se po novem imenovali liberalci). Skupaj je šlo za 24 imen iz krajev v okolici Tržiča.³⁴ Pogojno bi lahko k tem petim prišteli tudi brata Janka Jezerška, Egona, za katerim je objavil osmrtnico *Slovenski narod*, bil pa naj bi tudi član *Sokola*. Sicer pa v stilu pisanja in v odzivih na politične dogodke strankarska pripadnost ne igra velike vloge. V odzivih, predvsem ko gre za stvari povezane z narodnim vprašanjem, so si vsi pisci bolj ali manj enotni.

Odnos slovenskega vojaka do habsburške monarhije in slovenskega nacionalnega vprašanja

Le redki posamezniki so pričakovali, da bo ob koncu vojne monarhija razpadla. Že pred vojno pa so bile postavljene smernice, po katerih naj bi tekla nadaljnji narodni razvoj. V svojem odnosu do oblasti se pisci delijo takole:

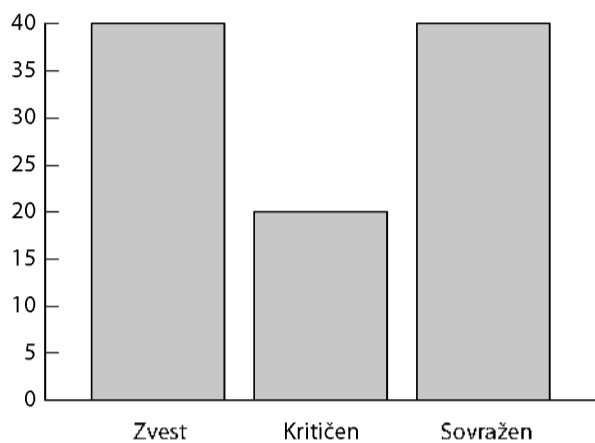
- pisec je oblastem zvest in proti njim nima pritožb,
- pisec je kritičen do razmer v državi in do oblasti, vendar nima namena škodovati oblastem,

³⁴ Križaj, *Še o Jezeršku*, str. 37. Pismo je sicer datirano z 21. 5. 1918.

- pisec izraža sovraštvo do države in oblasti.

Odnos vojakov do države in oblasti

Skupno število analiziranih zapisov (samo tisti, kjer se pojavlja politična tematika) N = 20

ZVEST: 8 (40 %)

KRITIČEN: 4 (20 %)

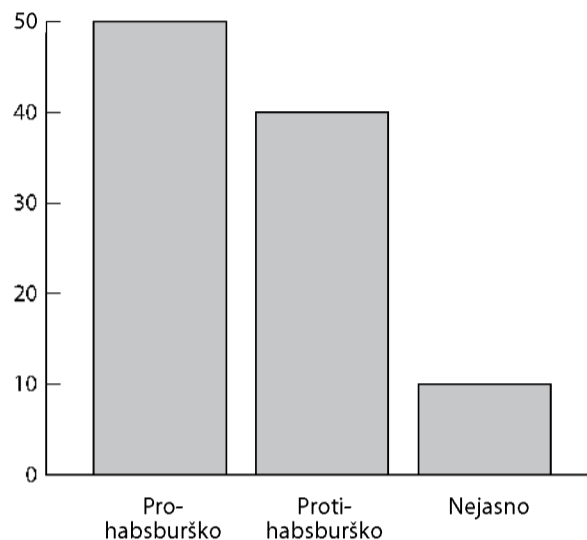
SOVRAŽEN: 8 (40 %)

Vojaki zelo jasno izražajo svoj odnos do oblasti in države. Število državi zvestih in sovražnih posameznikov je sicer izenačeno, vendar le navidezno. Kot sem že omenil, so v vzorcu nadpovprečno zastopani vojaki, ki so bili protihabsburško orientirani. Ti pa ne predstavljajo večine med slovenskimi vojaki, ki so ohranili zvestobo monarhiji do konca vojne. Sovražno nastrojeni posamezniki namenjajo v svojih spominih več prostora politiki, kot pa državi zvesti posamezniki. Državi sovražne zapise večinoma najdemo v spominih, izdanih po končani vojni, medtem ko se v dnevnikih najde le malo tovrstnih zapisov.

Zapise glede nacionalnega vprašanja lahko razvrstimo v tri skupine:

- prohabsburško usmerjeni pisci (piscu se zdi sedanji položaj Slovencev primeren ali pa zagovarja združitev vseh Južnih Slovanov znotraj monarhije v enotno tvorbo pod žezlom Habsburžanov);
- protihabsburško usmerjeni pisci (pisec vidi prihodnost Slovencev izven monarhije);
- pisci, ki se nejasno ali sploh ne opredelijo do narodnostnega vprašanja.

Stališče slovenskih vojakov do habsburške monarhije

Skupno število analiziranih zapisov (samo tisti, kjer se pojavlja politična tematika) N = 20

PROHABSURŠKO: 10 (50 %)

PROTIHABSURŠKO: 8 (40 %)

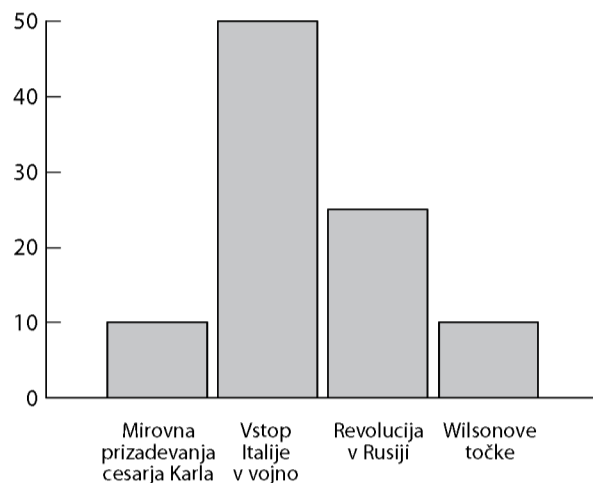
NEJASNO: 2 (10 %)

Vsaj polovica slovenskih vojakov je usmerjena prohabsburško in vidi prihodnost Slovencev znotraj habsburške monarhije. Tudi do oblasti kritični posamezniki se pri iskanju rešitev za boljši položaj Slovencev omejujejo na rešitve, izvedljive znotraj okvira monarhije. Zagovorniki združevanja Južnih Slovanov večinoma računajo na njihovo združitev znotraj habsburške monarhije, pod žezlom Habsburžanov (po programu trializma), le redki pa razmišljajo o prihodnosti Slovencev izven monarhije; nekateri so celo pristaši velikosrbske ideje. Zastopniki teh idej so Slovenci, ki so vstopili med dobrovoljce.

V zapisih izpostavljeni politični dogodki

Pri ugotavljanju političnega profila slovenskega vojaka med 1. svetovno vojno je nujno, da ugotovimo, kateri konkretni politični dogodki so pritegnili njegovo pozornost. Na ta način bomo lahko ugotovili, katere dogodke je slovenski vojak štel za tako pomembne, da jih je zabeležil v dnevnik ali omenil v spominih.

Izpostavljeni politični dogodki (zunanja politika)

Skupno število analiziranih zapisov (samo tisti, kjer se pojavlja politična tematika) N = 20

MIROVNA PRIZADEVANJA CESARJA KARLA: 2 (10 %)

VSTOP ITALIJE V VOJNO: 10 (50 %)

REVOLUCIJA V RUSIJI: 5 (25 %)

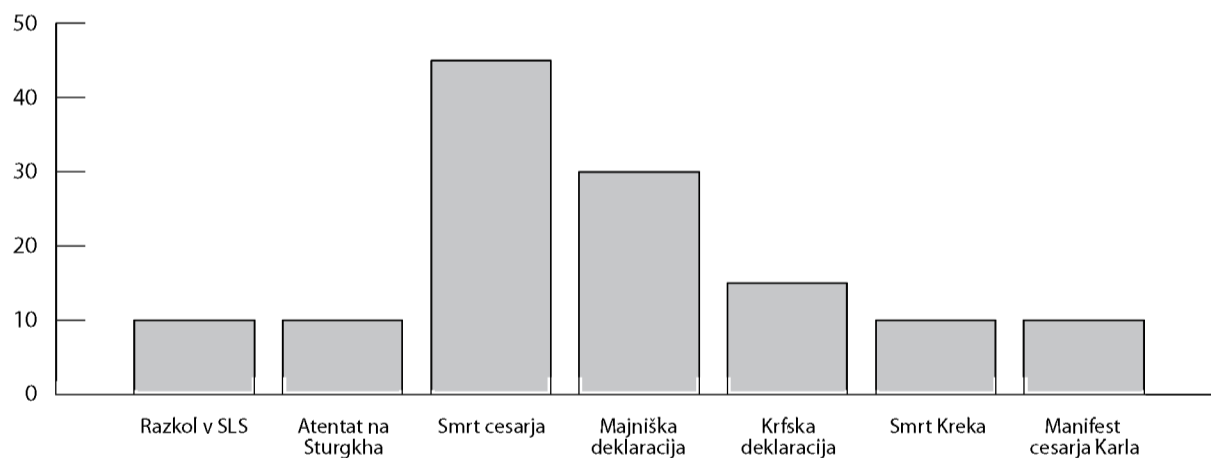
WILSONOVE TOČKE: 2 (10 %)

Največ pozornosti je med vojaki pritegnil vstop Italije v vojno, kar ne preseneča, saj je to pomenilo neposredno grožnjo slovenskemu etnične-

mu ozemlju. Dejansko je številka najbrž še večja, saj so oblasti računale, da se bodo Slovenci z večjim žarom borili za Avstro-Ogrsko, če bo šlo pri tem tudi za njihove interese in njihovo zemljo. Vstop Italije v vojno so podkrepili z močno domoljubno propagando, ki je najbrž obšla skoraj vse vojake slovenske narodnosti. Lahko sklepamo, da je velika večina slovenskih vojakov hitro izvedela za vstop Italije v vojno, očitno pa si vsi tega niso tudi zapisali v svoje spomine. Preseneča nizko število omemb Wilsonovih točk pri vojaki, ki so zainteresirani za politiko, saj je slovenska politika v te točke polagala velike upe, predvsem na samoodločbo narodov. Procent omembe revolucije v Rusiji je v okviru pričakovanega, saj so dejanske informacije o dogajanju v Rusiji prihajale relativno pozno, šele z vračanjem vojnih ujetnikov iz Rusije. Pogosto lahko opazimo, da v času, ko je že bila izvedena oktobrska revolucija, vojaki še vedno govorijo o buržoazni revoluciji v Rusiji. Vprašljiv je tudi nizek procent zapisov o mirovnih prizadevanjih cesarja Karla med vojaki, ki so bila podprta z močno propagando.³⁵ Možno je, da so vojaki za prizadevanja vedeli, niso pa jim pripisovali prevelikega pomena.

Pri notranjepolitičnih dogodkih pa so v ožji izbor prišli v grafu navedeni dogodki:

Izpostavljeni politični dogodki – notranja politika

Skupno število analiziranih zapisov (samo tisti, kjer se pojavlja politična tematika) N = 20

RAZKOL V SLS: 2 (osebi) (10 %)

ATENTAT NA PREDSEDNIKA VLADE STURGHKA: 2 (10 %)

SMRT CESARJA: 9 (45 %)

MAJNIŠKA DEKLARACIJA IN DEKLARACIJSKO GIBANJE: 6 (30 %)

KRFSKA DEKLARACIJA: 3 (15 %)

SMRT KREKA: 2 (10 %)

MANIFEST CESARJA KARLA: 2 (10 %)

³⁵ O propagandni kampanji Avstro-Ogrske proti Italiji glej: Cornwall, *Undermining*, str. 74–111.

Smrt dolgoletnega monarha Franca Jožefa I. je najbolj odmevala med vojaki. Lahko celo trdimo, podobno kot za vstop Italije v vojno, da vojak ni mogel izpustiti novice o smrti cesarja, saj so vsi morali priseči novemu. Dejansko so vsi vedeli za smrt, le nekateri tega ne zabeležijo, drugi pa v tistem času še niso bili na fronti. Cesarjevi smrti po številu omemb sledi majniška deklaracija in gibanje, ki ga je deklaracija sprožila. Informacije o teh dogodkih so vojaki zajemali ali iz časopisov ali so jih o dogodkih obveščali domači prek pisem, vsaj dokler se ni poostrila cenzura. Vsi ostali dogodki so manj v ospredju in so plod specifičnega zanimanja posameznih vojakov.

Večina slovenskih vojakov se je med vojno uspela informirati o aktualnih političnih dogajanjih in jih tudi zapisati v dnevnike, oziroma v povojne spomine. Vsaj polovica slovenskih vojakov je med vojno redno spremljala politične dogodke. Večina je prepisanim novicam dodala tudi svoj komentar, le redki pa so bili na fronti politično aktivni. Strankarska pripadnost pri večini vojakov ni izpričana, oziroma so politično neopredeljeni. Glavno sredstvo za informiranje je bil časopis, po katerem tudi dosti povprašujejo. Prepoved pošiljanja časopisov na fronte sprejmejo vojaki z negodovanjem. Strankarska pripadnost ni vplivala na izbor časopisa, ki ga je vojak prebiral. Glede slovenskega narodnostnega vprašanja so slovenski vojaki večinoma zmernih usmeritev. Med tistimi ki se intenzivneje ukvarjajo s politiko, najdemo tudi bolj ekstremna stališča.

Podlaga za analizo so sledeči, kronološko razporejeni, spominski in dnevniški zapiski – skupaj 28 del.

Dnevniki in korespondenca

- Eva Holz**, Dnevnik Cirila Prestorja iz 1. svetovne vojne, v: Kronika 34 (1986), št. 1-2, str. 72–88.
- Franc Reberšek**, Pisma slovenskega vojaka iz 1. svetovne vojne. Uredil Janez Cvirn, v: Borec XL (1988), str. 767–814.
- Karel Jagodič**, Med življenjem in smrtjo. Iz dnevnika in pisem iz 1. svetovne vojne, v: Borec XL (1988), str. 659–766.
- Leopold Vadnjal**, Zapiski vojaka 1914–1921. Borec XLI (1989), št. 12, str. 1235–1407.

Alojz in Tomaž Košar v pismih iz 1. svetovne vojne. Uredil, povezal in za tisk pripravil Janko Moder, v: Borec XLIV (1992), str. 47–78.

Albin Mlakar, Dnevnik 1914–1918. Turistična agencija K. C. K., d. o. o., Kobarid 1995.

Dominik Kacin, Dnevnik iz avstrijsko-ruske fronte na Karpatih in spomini iz vojaške bolnišnice v Romuniji iz let 1917–1918, v: Borec, 555–556 (1997), str. 29–60.

Davor Kernel, Pisma avstroogrškega vojaka 1917–1918, v: Zgodovina za vse, V (1998), št. 1, str. 57–76.

Franc Zupančič, Dnevnik 1914–1918. Slovenska matica, Ljubljana 1998.

Franc Rueh, Moj dnevnik 1915–1918. Slovenska matica, Ljubljana 1999.

Miomir Križaj, Pisma poročnika Jezerška iz soškega bojišča, v: Vojnozgodovinski zbornik, 2000, št. 4, str. 6–11.

Miomir Križaj, Še o poročniku Egonu Jezeršku in pisma njegovega brata Janka Jezerška, v: Vojnozgodovinski zbornik, 2000, št. 5, str. 29–42.

Mitja Močnik, Dnevnik Edvarda Brankoviča 1915–17, v: Vojnozgodovinski zbornik, 2000, št. 5, str. 58–66.

Matija Malešič, Vojni dnevnik 1914, v: Vojnozgodovinski zbornik, 2001, št. 6, str. 28–43.

Miomir Križaj, Dopisovanje vojnega invalida, v: Vojnozgodovinski zbornik, 2001, št. 7, str. 39–44.

Spominska literatura

Vitimir Feodor Jelenc, 1914–1918. Spomini jugoslovanskega dobrovoljca. Učiteljska tiskarna v Ljubljani, Ljubljana 1922.

Josip Jeras, Planina smrti, Ljubljana 1929.

Vinko V. Gaberc – Gaberski, Brez slave. Spomini na svetovno vojno. Samozaložba, Ljubljana 1935.

Dobrovoljci kladivarji Jugoslavije 1912–1918. Sreške organizacije saveza ratnih dobrovoljaca kraljevine Jugoslavije v Ljubljani in Mariboru, Ljubljana 1936.

S. K. Podobirski, Iz svetovne vojne. Družba Sv. Cirila in Mohorja, Celje 1936.

Ivan Lah, Druga knjiga spominov. Odbor za postavitve nagrobnega spomenika dr. Ivanu Lahu, Ljubljana 1940.

- Ivan Maticič**, *Skozi plamene prve svetovne vojne. Po neskončni poti s slovenskim planinskim polkom*. Zavod Borec, Ljubljana 1966.
- Franc Arnejc**, *Od Dnjestra do Piave. Spomini iz prve svetovne vojne*. Družba Sv. Mohorja, Celovec 1970.
- Janez Jurca**, *V daljavi so želje*. Mohorjeva družba, Celje 1974.
- Andrej Zlobec**, *Za blagor očetnjave. Spomini od 1914 do 1945*. Mladinska knjiga, Ljubljana 1981.
- Franjo Lubej**, *Za sokolskim praporom*. Založba Borec, Ljubljana 1985.
- Ljudevit Pivko**, *Proti Avstriji*. Založba Obzorja Maribor, Maribor 1991.
- Anton Grahek**, *Spomini na prvo svetovno vojno in ujetništvo*. Založba Mladika, Ljubljana 2001.

ßen und Ganzen kann man sagen, dass der slowenische Soldat die Politik mitverfolgte und sich seine Meinung über die Ereignisse bildete, die er gewöhnlich in Form eines kürzeren Kommentars ausdrückte. Die politischen Geschehnisse wurden meist mit Hilfe von Zeitungen verfolgt, solange diese bis zu den Soldaten an die Front gelangten, und nur in geringerem Maße mit Hilfe von Briefen. Die Mehrheit der slowenischen Soldaten blieb der Habsburgermonarchie treu, obwohl sie ihr gegenüber eine kritische Einstellung hatten. Sie sahen die Zukunft der Slowenen im Rahmen einer gemäß dem Vorkriegsprogramm des Trialismus neu geordneten Habsburgermonarchie.

Schlagwörter: Erster Weltkrieg, slowenischer Soldat, Verhältnisse an der Front, Tagebücher, Memoirenliteratur.

Zusammenfassung

MUTTERS PAKET IN „HOCHVERRÄTERISCHEN INHALT“ GEHÜLLT

Slowenische Soldaten und die Politik während des Ersten Weltkriegs

Tagebücher, Memoirenliteratur und die veröffentlichte Briefkorrespondenz slowenischer Soldaten, die am Ersten Weltkrieg teilnahmen, befassen sich thematisch meist mit der Angst der Soldaten vor dem Tod, den entsetzlichen Verhältnissen an der Front und der Sorge um die Familien zu Hause, denen es aufgrund des Lebensmittelmangels im Hinterland nur wenig besser ging als den Soldaten. Es ist verständlich, dass angesichts der Schrecken, die die Soldaten am Schlachtfeld erlebten, ihr Interesse an Politik keine Priorität hatte. Das gilt insbesondere für die Tagebuchliteratur und die Briefe, die ein viel glaubwürdiger Indikator für den Gemütszustand des Einzelnen sind als später herausgegebene Erinnerungen. Vor allem die Erinnerungen jener Teilnehmer des Ersten Weltkriegs, die sich während des Krieges auf die antihabsburgische Seite stellten, fügen oft Erkenntnisse in die Erzählung ein, die nicht aus der Zeit des Krieges, sondern aus der Zeit der Herausgabe der Erinnerungen stammen. Im Gro-